

НАПРЯМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

DIRECTIONS OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SUBSIDIARY TERRITORIES AND OBJECTS OF THE NATURAL RESERVOIR FUND BLACK SEA REGION

Чичкалюк Т.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

У статті розглянуто проблеми економічної ефективності використання земель, визначення ефективності заповідних територій. Надано аналіз праць вітчизняних та зарубіжних фахівців. Запропоновано раціональні напрями подальшого розвитку економічної екологізації земель заповідних територій у сучасних умовах.

Ключові слова: конкурентоспроможна економіка, заповідні території, туристичні маршрути, соціально-економічний розвиток, еколого-економічна ефективність, Чорноморський регіон.

В статье рассмотрены проблемы экономической эффективности использования земель, определения эффективности заповедных территорий. Дан анализ работ отечественных и зарубежных специалистов. Предложены рациональные направления дальнейшего развития экономической экологизации земель заповедных территорий в современных условиях.

Ключевые слова: конкурентоспособная экономика, заповедные территории, туристические маршруты, социально-экономическое развитие, эколого-экономическая эффективность, Черноморский регион.

The article deals with the problems of economic efficiency of land use, determination of the effectiveness of protected areas. The analysis of works of domestic and foreign experts is given. The rational directions for the further development of economic ecologization of the lands of protected areas in modern conditions are proposed.

Keywords: competitive economy, protected areas, tourist routes, ecologization, social and economic development, ecological and economic efficiency, Black Sea region.

Постановка проблеми. На усіх без винятку ланках продуктивного виробництва викликами сьогодення стали підвищені вимоги до формування конкурентоспроможної економіки. Приймаючи економічні рішення щодо використання земель в умовах економічної конкуренції, необхідно оцінювати ефективність передбачуваних заходів, орієнтованих на пошук резервів раціонального використання, охорони та відтворення продуктивності земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам економічної ефективності використання земель присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, таких як О. Богуцький, П. Борщевський, В. Булохов, О. Варламов, С. Волков, Б. Данилишин, В. Долинський, І. Забелін, О. Здоровцов, П. Коренюк, І. Круть, П. Нестеров, П. Пеннер, М. Федоров та ін.

У сучасних умовах, зумовлених антропогенним навантаженням на природне довкілля, виникла об'єктивна необхідність пріоритету екологічної ефективності використання земель. Цій проблемі присвячено праці В. Горлачука, Д. Добряка, П. Казьміра, А. Сохничя, О. Стегнія, М. Ступеня, Л. Новаковського та ін.

Вклад основного матеріалу дослідження. Упродовж довгого часу економічна та екологічна ефективності розглядалися як окремі категорії, хоча останніми роками у зв'язку з надмірною експлуатацією природного середовища вони злилися в одну категорію – еколого-економічну. Ці виміри прийшли на зміну старим, консервативним поглядам щодо використання земельних ресурсів.

Проблема раціонального використання земельних ресурсів є найбільш вивченою в аграрній сфері економіки [1; 4; 5; 6; 7; 8; 9;

10 та ін.]. При цьому одним з основних методологічних питань ефективного використання земель у сільському господарстві є вихід валової продукції, валового і чистого доходу, прибутку у рослинництві на один гектар фізичної і кадастрової площі.

Однак приведені показники, що використовуються в аграрній економіці, не завжди вдається використати в інших сферах економіки, зокрема у заповідній справі.

До причин, що становлять проблему визначення ефективності заповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, насамперед належить той факт, що сучасна наука поки що не має у своєму арсеналі концепції чи рекомендацій щодо визначення естетичної, лікувальної, наукової, релігійної, духовної, культурної, освітньої, етичної цінностей, цінності натхнення, захисту від нових хвороб та багатьох неусвідомлених цінностей.

Коли б науці вдалося оцінити ці ресурси, виходячи із співвідношення можливих доходів, які вони можуть принести, до витрат на формування таких доходів, то можна було б визначити синергетичну ефективність заповідних територій та об'єктів завдяки тому, що ефективність функціонування кожної підсистеми сприятливо впливатиме на функціонування інших підсистем.

В. Борейко визначає, що всі спроби визначення цих цінностей є утопічними і пояснюються незрілістю нашого морального осмислення дикої природи [2, с. 55–59]. Ця цінність не має ціни – вона має гідність, яка вища за всяку ціну. Нематеріальні цінності завжди ціняться вище матеріальних, і «священна роща стоить більше, чем денежная оценка ее материалов».

Відомий вітчизняний економіст А. Третяк [3, с. 303–305] вважає, що в основі визначення ефективності територій та об'єктів природно-заповідного фонду лежить рентний дохід від цільового використання землі і коефіцієнт капіталізації, який визначається (для лісової екосистеми) як відношення одиниці до терміну відновлення лісу (70 років) і становить 0,014, а не 0,03, що використовується під час оцінки земель усіх категорій.

Стає зрозумілим, що все вищенаведене зводиться лише до оцінки вартості території. Крім того, проблемою є визначення рентного доходу заповідних територій та об'єктів, оскільки, як уже згадувалося, спроби оцінити заповідні території є марними.

Зважаючи на вищезазначене, раціоналізацію використання заповідних територій слід розглядати через призму двох понять, таких як «ефект» і «ефективність». Під ефектом доцільно розуміти результат діяльності, а під ефективністю – відношення ефекту до витрат, що забезпечує отримання такого ефекту. Якщо у першій ситуації ефект не обов'язково повинен виражатися у матеріально-грошовій формі, то у другій – тільки у грошовій.

З огляду на те, що заповідні території та об'єкти природно-заповідного фонду, як вже згадувалося, розділяють на утилітарні і внутрішні, еколого-економічну ефективність останніх можна визначити тільки для окремих видів діяльності у межах заповідних територій та об'єктів, наприклад, лікувально-рекреаційної (регульоване відвідування туристами і відпочивальниками природних комплексів, об'єктів культурної спадщини та ін).

Із цією метою розробляють та затверджують відповідні маршрути з урахуванням інтересів туристів і відпочивальників, місцевого населення, забезпечуючи їх необхідною інфраструктурою, варіативністю рекреаційної діяльності із залученням професійних фахівців, які здатні розкрити красу і неповторність кожного з маршрутів з урахуванням екологічних нормативів допустимого навантаження.

З огляду на це на базі національного природного парку «Білобережжя Святослава» нами проведені розрахунки економічної ефективності чотирьох туристичних маршрутів, таких як 1) «Ягорлицький» довжиною 21 км, що проходить через населені пункти й об'єкти: с. Ковалівка, Кефальні озера, с. Покровку, систему Гуриних озер, Солеродні озера, Білу Хатку, Високий горб, Шишманову сагу, Березовий гайок, поселення доби пізньої бронзи; 2) «Узбережно-морський» довжиною 18 км, що проходить через Нижні кучугури, с. Ковалівку, Ковалівську сагу і Кефальні озера; 3) «Бієнкові плавні» довжиною 10 км, що проходить через с. Покровське, Бієнкові плавні і с. Покровка; 4) «Суворівський» довжиною 9 км, що проходить через с. Покровське, с. Римби, Кінбурнську фортецю, пам'ятник Суворову.

Причому маршрути № 1, 2, 3 найбільш придатні для пішохідного та кінного туризму, а маршрут № 4 – як для пішохідного і кінного, так і для велосипедного туризму (кількість людей у групі – не більше 15 осіб).

Потенційна кількість туристів чи відпочивальників на маршрутах упродовж дня дорівнює приблизно 180 осіб, виходячи з умови, що на кожному із маршрутів перебуватиме по три групи з 15 осіб.

Для пояснення наших пропозицій щодо визначення ефективності туристичних маршрутів відзначимо, що останні будуть обладнані такою інженерною інфраструктурою, як майданчики для короткотермінового відпочинку, забезпечені необхідною кількістю лавок, навісами, туалетами, сміттєзбірниками, пікніковими столами, місцями для приготування їжі, рекламними щитами, показниками, колодязями. При цьому для обсягів туристичних послуг та розміру інвестицій у розбудову туристичних маршрутів доцільно використовувати відповідний вартісний вираз.

Загалом обсяг інвестицій на облаштування того чи іншого туристичного маршруту визнача-

ється видом інженерної інфраструктури, її кількістю та ціною.

Визначення ефективності маршрутів за показником їх окупності методологічно слід починати з вирахування умовно постійних витрат, які визначаються як сума всіх витрат (амортизація, зарплата, поточні ремонти, податки, погодження тощо).

Розрахунок амортизаційних відрахувань як умови поступового перенесення вартості основних фондів на собівартість послуг з метою відшкодування їх зносу доцільно здійснювати прямолінійним методом шляхом ділення вартості, що амортизується, на очікуваний період використання об'єкта основних засобів у розрізі кожного із туристичних маршрутів.

Розмір фінансових витрат на заробітну плату персоналу, що обслуговує туристичний маршрут, визначається як добуток місячного окладу та кількості робочих місяців на маршруті.

Крім того, у системі розрахунку терміну окупності туристичного маршруту приймають участь так звані умовно-змінні витрати, які визна-

чаються як сума оплати відповідальному за послуги на маршруті, витрат на розхідні матеріали для однієї групи туристів чи відпочивальників, податку на додану вартість на ін.

Треба відзначити, що в системі економічної ефективності визначальним пріоритетом стає такий показник, як дохід, значення якого визначається добутком ціни квитка за відвідування маршруту та кількості людей у групі, що відвідують туристичний маршрут.

Також треба зазначити, що умова забезпечення беззбитковості суб'єктів підприємницької діяльності на кожному з маршрутів визначається за формулою [29, с. 214]:

$$B = \frac{Cп}{Ц - Cзм}, \quad (1)$$

де $Cп$ – сума постійних витрат за рік;
 $Ц$ – дохід маршруту від однієї туристичної групи;

$Cзм$ – сума змінних витрат на одну туристичну групу.

Термін окупності інвестицій по кожному із туристичних маршрутів визначається відношен-

Таблиця 1

Розрахунок обсягів інвестицій на облаштування туристичних маршрутів

Елементи інженерної інфраструктури	Туристичні маршрути				Ціна з урахуванням встановлення, грн.	Сума грошей за маршрутами, грн.			
	1	2	3	4		1	2	3	4
лавки	12	6	6	8	250	3000	1500	1500	2000
навіси	6	3	3	4	1400	8400	4200	4200	5600
туалети	6	3	3	4	600	3600	1800	1800	2400
сміттєзбірники	8	5	5	6	100	800	500	500	600
пікнікові столи	6	3	3	4	200	1200	600	600	800
місця для приготування їжі	6	3	3	4	250	1500	750	750	1000
рекламні щити	4	2	2	2	200	800	400	400	400
колодязі	1	1	1	1	2100	2100	2100	2100	2100
показники	4	3	2	2	120	480	360	240	240
Всього						21880	12210	12090	15140

Таблиця 2

Розрахунок амортизаційних відрахувань

Елементи інженерної інфраструктури	Амортизаційні відрахування, грн.				Термін експлуатації, років
	1	2	3	4	
лавки	375	188	188	250	8
навіси	840	420	420	560	10
туалети	360	180	180	240	10
сміттєзбірники	267	167	167	200	3
пікнікові столи	400	200	200	367	3
місця для приготування їжі	500	250	250	333	3
рекламні щити	400	200	200	200	2
колодязі	210	210	210	210	10
показники	240	180	120	120	2
Всього	3592	1995	1995	2380	

ням суми інвестицій до величини чистого прибутку, який можна визначити за формулою:

$$Пч = (Ц - Сзм) * Кгрупп/рік - Сп \quad (2)$$

Виходячи з методологічних положень визначення термінів окупності туристичних маршрутів, нами проведено економічні розрахунки ефективності рекреаційної діяльності в межах національного природного парку «Білобережжя Святослава» (табл. 1).

Для розрахунку постійних витрат важливо визначити розміри амортизаційних відрахувань (табл. 2), врахувати виплату заробітної плати керівнику маршруту, ремонт обладнання, щорічне погодження дозволу на відкриття маршрутів з відповідними інстанціями та податки (табл. 3).

До змінних витрат відносять зарплату гідам відповідних маршрутів, розхідні матеріали та податок на добавлену вартість (ПДВ) (табл. 4).

Розрахунок змінних доходів проведено, виходячи з кількості людей в одній групі та ціни квитка на отримання туристичних послуг (табл. 5).

Щодо розрахунку точки беззбитковості маршрутів, то він проводився за формулою 1 (табл. 6).

Розрахунок окупності інвестицій проведено в табл. 7.

Із приведеної табл. 7 видно, що окупність туристичних маршрутів не перевищує двох місяців, що свідчить про економічну доцільність рекреаційної діяльності у межах наці-

Таблиця 3

Розрахунок постійних витрат

Показники	Витрати за маршрутами, грн.			
	1	2	3	4
Амортизація	3592	1995	1995	2380
Заробітна плата (коменданту)	4800	4800	4800	4800
Поточний ремонт	500	300	300	400
Погодження	600	450	450	500
Податки	960	960	960	960
Разом	10 452	8505	8505	9040

Таблиця 4

Розрахунок змінних витрат

Показники	Витрати за маршрутами, грн/од.			
	1	2	3	4
Зарплата гіду	40	40	40	40
Розхідні матеріали	2	1	1	1
ПДВ	100	88	88	75
Всього	142	129	129	116

Таблиця 5

Розрахунок змінних доходів

Показники	Доходи за маршрутами, грн.			
	1	2	3	4
Середня ціна квитка	40	35	35	30
Кількість людей у групі	15	15	15	15
Дохід від однієї групи	600	525	525	450

Таблиця 6

Розрахунок точки беззбитковості маршрутів

Показники	Туристичні маршрути			
	1	2	3	4
Постійні витрати, грн	10 452	8505	8505	9040
Змінні витрати, грн/од.	142	129	129	116
Змінні доходи, грн/од.	600	525	525	450
Точка беззбитковості груп/рік	23	22	22	27
Точка беззбитковості чол./рік	345	330	330	405

Розрахунок окупності інвестицій

Показники	Туристичні маршрути			
	1	2	3	4
Інвестиції, грн	21 880	12 210	12 090	15 140
Чистий прибуток, грн	154 428	134 055	134 055	111 200
Термін окупності інвестицій, років	0,15	0,1	0,1	0,14
Термін окупності інвестицій, місяців	1,8	1,2	1,2	1,6

онального природного парку «Білобережжя Святослава».

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне дирекції парку створити на його території господарську структуру, яка би спеціалізувалася на рекреаційній діяльності, в результаті чого значно поліпшилось би фінансування діяльності парку завдяки перерозподілу коштів між згадуваною господарською структурою і національним природним парком.

Висновки. З вищенаведеного випливає, що можна визначити ефективність лише комерційної діяльності завдяки господарським цінностям заповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, опосередковано використовуючи для цього рекреаційні і господарські функціональні зони.

При цьому економічна ефективність, яка насамперед визначається у вартісному виразі, формує соціальну ефективність, значною мірою сприяє відверненню рекреаційної деградації природних систем, екологічних збитків, цілого шлейфу інших негативних екологічних і соціальних наслідків, особливо якщо врахувати вразливість екосистем Кінбурнської коси, в результаті чого відновлення деградованих територій є дуже затратним і тривалим заходом.

Продуктивна організація туристських маршрутів, екологічних стежок перетворює хаотично розміщених по всій території національного природного парку туристів в організовані групи (поток) по прокладених маршрутах, облаштованих інфраструктурою, необхідною для життєдіяльності людини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горлачук В.В. Економіка підприємства: Навч. посібник / В.В. Горлачук, І.Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені П. Могили, 2010. – 344 с.
2. Борейко В.Е. Современная идея дикой природы. Серия: Охрана дикой природы. Вып. 19, 2001. – 124 с.
3. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. – Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 440 с.
4. Нестеров П.М. Экономика природопользования. – М.: Высшая школа, 1984. – 256 с.
5. Андрієшин М.В., Шулейкін О.Д. Економічна ефективність використання землі. – К.: Урожай, 1968. – 166 с.
6. Борщевский П.П., Данилишин Б.М. Рациональное использование природных ресурсов // Вести к сельскохозяйственной науки. – 1989. – № 9. – С. 175.
7. Кузьменко О.Б. Ресурсоощадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: теорія, методологія, практика: монографія / О.Б. Кузьменко – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені П. Могили, 2011. – 292 с.
8. Трегобчук В.М. Рациональное использование и всеобщая охрана земель – головні чинники продовольчої і національної безпеки держави / В.М. Трегобчук // Землевпорядкування, 2001. – № 1. – С. 40.
9. Осіпчук С.П. Погурельський // Землевпорядкування. – 2001. – № 2. – С. 31–36.
10. Turner J. The abstrakt wild, Tucson, University of Arizona Press. 1996. – 136 p.
11. Hargrove E. Fonndation of environmental ethics. New Jersey, Prentige Hall. – 1988. – 229 p.
12. Hasford J., Vest C. The philosophical significance of wilderness solitude, Environmental ethics, № 9. – 1987, pp. 302–330.